

Edwin Kowala

Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 7 grudnia 1983 r. III CZP 60

Palestra 29/7-8(331-332), 101-106

1985

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Postępuj w swej praktyce tak, żeby każdy odczuwał to jako wyróżnienie, że przyjąłeś jego sprawę.

(HAHENBURG)

Bez niezawisłości adwokatura przestaje być wolnym zawodem obrończym i niezawisłym rzecznikiem prawa.

(Zw. Adw. Pol. 1934)

Powaga procesu karnego określa się między innymi głównie właściwością środków, które ustawa zezwala lub nakazuje stosować w celu osiągnięcia zasadniczego zadania wymiaru sprawiedliwości: wykrycia rzeczywistego winowajcy dokonanej zbrodni lub występku.

(KONI)

Wybrał R. Łyczywek

ORZECZNICTWO SĄDU NAJWYŻSZEGO

1.

GŁOSA

do uchwały Sądu Najwyższego
z dnia 7 grudnia 1983 r.
III CZP 60/83¹

Teza glosowanej uchwały ma brzmienie następujące:

Nieruchomość rolna należąca do spadku a nabyta na własność przez jednego ze spadkobierców w drodze uwłaszczenia — na podstawie art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 26 października 1971 r. o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych (Dz. U. Nr 27, poz. 250) — może być zaliczona w postępowaniu sądowym o dział spadku na poczet przypadającej temu spadkobiercy schedy spadkowej według zasad określonych w

art. 1039—1042 k.c., gdy podstawą jej objęcia w posiadanie przez spadkobiercę było nieformalne wydzielenie mu tej nieruchomości przez spadkodowcę (np. tytułem wyposażenia) bądź też faktyczny (nieformalny) dział spadku, w tym również objęcie nieruchomości w okolicznościach wskazujących na to, że chodzi o objęcie w posiadanie na poczet schedy spadkowej.

Głosowana uchwała Sądu Najwyższego¹ ma doniosłe znaczenie dla praktyki sądowej. Dotyka ona jednego spośród wielu kontrowersyjnych problemów prawnych wyłaniających się na tle stosowania przepisów ustawy z dnia

26.X.1971 r. o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych,² a w szczególności zaliczania nieruchomości nabytych na podstawie art. 1 tej ustawy na poczet schedy spadkowej według zasad określonych w art. 1039—1042 k.c.

¹ Opubl. w OSNCAP 1984, nr 7, poz. 108.

² Ustawa ta uchylona została z dniem 6.IV.1982 r. mocą przepisów ustawy z dnia 26.III.1982 r. o zmianie ustawy-Kodeks cywilny oraz o uchynieniu ustawy o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych, Dz. U. Nr 11, poz. 81. Utrzymana została jednak w mocy nabyta na podstawie jej przepisów własność nieruchomości oraz związane z tym nabyciem skutki prawne określone w art. 5, 6 i 8—11 uchylonej ustawy. Zob. w tej kwestii art. 4 i 11 powołanej ustawy z dnia 26.III.1982 r.

Skład podejmujący głosowaną uchwałę podzielił w pełni pogląd wyrażony w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 23.X.1975 r. III CRN 281/75 (OSNCP z 1976 r. nr 10, poz. 212), że w sytuacji gdy uwłaszczenie spadkobierców jest wynikiem nieformalnego działu, wartość tak uzyskanych nieruchomości zalicza się — stosownie do zasad obowiązujących przy zaliczaniu darowizn — na ich udziały w spadku i że zasada ta ma również zastosowanie w innych wypadkach, w których objęcie w posiadanie części nieruchomości spadkowej, następnie uwłaszczonej, nastąpiło w okolicznościach wskazujących na to, że chodzi o objęcie w posiadanie na poczet schedy. Za trafnością tego stanowiska przemawia — zdaniem Sądu Najwyższego — pogląd wyrażony w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 15.XII.1969 r. III CZP 12/69, zawierającej wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w sprawach o dział spadku obejmującego gospodarstwo rolne.³ W wytycznych tych Sąd Najwyższy stanął na stanowisku, że nabycie przez spadkobiercę w drodze zasiedzenia własności nieruchomości należącej do spadku nie ma w zasadzie wpływu na ustalenie jego schedy z pozostałego majątku spadkowego, jednakże w wypadku gdy podstawą objęcia w posiadanie, które doprowadziło do zasiedzenia, było nieformalne wydzielenie mu tej nieruchomości przez spadkodawcę (np. tytułem wyposażenia) albo gdy podstawą objęcia był dokonany między spadkobiercami faktyczny (nieformalny) podział spadku, nabyta w tych warunkach przez zasiedzenie nieruchomości podlega zaliczeniu — przy odpowiednim zastosowaniu art. 1040 i 1042 k.c. — na poczet schedy spadkowej. Wprawdzie stwierdzenie własności w trybie art. 1 ust. 2 ustawy

z 26.X.1971 r. o uregulowaniu własności nie jest równoznaczne z nabyciem własności przez zasiedzenie w rozumieniu przepisów art. 172 i nast. k.c., jednakże wynik gospodarczy i ekonomiczny nabycia w obu tych trybach jest identyczny. Wykładnia celowościowa przemawia zatem — kontynuując Sąd Najwyższy — za jednakowym traktowaniem w zakresie rozliczeń między spadkobiercami w postępowaniu działowym nabycie własności nieruchomości na podstawie art. 172 k.c. i w trybie art. 1 ust. 2 ustawy o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych. W uzasadnieniu głosowanej uchwały Sąd Najwyższy nawiązuje również do swojego orzeczenia z dnia 16.XI.1964 r. III CZP 10/67,⁴ wydanego na tle art. LVI przepisów wprowadzających kodeks cywilny, w którym to orzeczeniu wyrażono pogląd, że stan faktyczny ujawniający się w ten sposób, iż jeden ze spadkobierców za wyraźną lub chociażby dorozumianą zgodą objął w posiadanie całe gospodarstwo spadkowe, może być uznany za nieformalny dział spadku.

Do przytoczonej wyżej motywacji tezy głosowanej uchwały zawartej w jej uzasadnieniu glosator dodaje następujące uwagi:

W ustawie o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych jest tylko jeden przepis odnoszący się do omawianej tu problematyki. Mianowicie w myśl art. 9 tej ustawy nabycie na mocy jej przepisów własności nieruchomości, którą rolnik objął w posiadanie na podstawie umowy darowizny zawartej bez prawem przewidzianej formy, nie narusza przepisów kodeksu cywilnego o zaliczaniu darowizn na poczet schedy spadkowej. To unormowanie odnosi się więc tylko do wypadków, gdy nieformalna umowa darowizny zawarta została przed dniem 4.XI.1971 r. pomię-

³ OSNCP 1970, nr 3, poz. 39.

⁴ OSNCP 1965, nr 10, poz. 159.

dzy uwłaszczonej rolnikiem a jego spadkodawcą, i to bez względu na to, czy otwarcie spadku nastąpiło przed 4.XI.1971 r., czy też po tej dacie.

Nie ma natomiast w ustawie o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych przepisów, które dotyczyłyby możliwości zaliczania na poczet schedy spadkowej nieruchomości nabytych na mocy przepisów tej ustawy, ale objętych w posiadanie na innej podstawie aniżeli nieformalna umowa darowizny zawarta pomiędzy uwłaszczonej rolnikiem a jego spadkodawcą. Spośród nieformalnych umów wymienionych w art. 1 ust. 1 ustawy o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych należy więc wymienić tylko nieformalną umowę darowizny, która predestynować może nabytą w drodze uwłaszczenia nieruchomości do zaliczenia jej na poczet schedy spadkowej według zasad określonych w art. 1039—1042 k.c. Nie podlega zaliczeniu na poczet schedy spadkowej nieruchomości nabyta na mocy art. 1 ust. 1 ustawy o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych, gdy objęta została w posiadanie przed 4.XI.1971 r. na podstawie jakiegokolwiek innej umowy wymienionej w tym przepisie poza nieformalną umową darowizny zawartą pomiędzy uwłaszczonej rolnikiem a jego spadkodawcą. Na poczet schedy spadkowej nie może być zatem zaliczona nieruchomości nabyta od swego spadkodawcy na podstawie umowy sprzedaży, zamiany, umowy o dożywocie czy innej nieformalnej umowy o przeniesienie własności, które to umowy nie miały charakteru darowizny, lecz zawierały w swej treści element odpłatności.

Odrębny problem prawny, to możliwość zaliczenia na poczet schedy spadkowej według zasad określonych w art. 1039—1042 k.c. nieruchomości nabytych na mocy art. 1 ust. 1 ustawy z 26.X.1971 r. o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych, gdy były one objęte w posiadanie na podstawie nie-

formalnych umów wymienionych w tym przepisie, ale zawartych nie pomiędzy uwłaszczonej rolnikiem i jego spadkodawcą, lecz pomiędzy spadkobiercami co do spadkowego gospodarstwa. Wydaje się, że tylko nieruchomości objęte w posiadanie na podstawie nieformalnej umowy o dział spadku zawartej przez spadkobierców, nabyte następnie na własność na mocy art. 1 ust. 1 omawianej ustawy, mogą być zaliczane na poczet schedy spadkowej według zasad określonych w art. 1039—1042 k.c.

Nieformalny dział spadku nie powoduje nabycia własności nieruchomości rolnych wydzielonych poszczególnym spadkobiercom do samodzielnego ich posiadania. Gdyby nie wydanie ustawy o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych, która jest aktem prawnym o szczególnym i wyjątkowym charakterze, to spadkobiercy mieliby możliwość sądowego działu spadku (przed zasiedzeniem posiadanych nieruchomości), który mógłby odbiegać od wcześniejszego działu faktycznego. Nabycie jednak przez spadkobiercę części czy całości gospodarstwa spadkowego w drodze uwłaszczenia nie może pozostawać bez wpływu na sądowy dział spadku, którego część obejmującą gospodarstwo rolne nabył ten spadkobierca.

Nabycie własności nieruchomości na podstawie art. 1 ustawy o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych ma charakter trwały, i uwłaszczony rolnik nie może być jej pozbawiony w sądowym działu spadku. Nabyta jednak w drodze uwłaszczenia nieruchomości, gdy objęta była w posiadanie na podstawie nieformalnej umowy o dział spadku, podlega zaliczeniu na poczet schedy spadkowej według zasad określonych w art. 1039—1042 k.c. Nie ma wprawdzie ku temu wyraźnej podstawy prawnej, jak np. w stosunku do nieformalnych darowizn (art. 9 ustawy z 26.X.1971 r.), jednakże wniosek taki znajduje uzasad-

nienie w przepisach prawa spadkowego.

Niezaliczenie na poczet schedy spadkowej nieruchomości nabytej na mocy art. 1 ust. 1 ustawy o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych, gdy została ona objęta w samoistne posiadanie na podstawie nieformalnej umowy o dział spadku, byłoby krzywdzące dla tych współspadkobierców, którym przypadłoby się dzielić spadkiem na równi z tymi, którzy nabyli już na własność część spadku w drodze uwłaszczenia samoistnych posiadaczy nieruchomości rolnych. Skoro niektórzy ze spadkobierców nabyli własność określonych nieruchomości rolnych należących do spadku przed sądowym jego działem, to jest rzeczą oczywistą, że nabyta na tej podstawie nieruchomości podlega zaliczeniu na poczet przysługującej im schedy spadkowej.

Stosując do tych nieruchomości zasady określone w art. 1039—1042 k.c., należy mieć na uwadze to, że nieruchomości nabyte na mocy art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 26.X.1971 r. o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych, gdy objęte były w posiadanie na podstawie faktycznego działu spadku, nie mają charakteru darowizny uczynionej przez spadkodawcę. Nie mogą więc one być zwalniane od obowiązku zaliczenia ich na poczet schedy spadkowej, gdyż od tego obowiązku mogą być zwolnione tylko darowizny dokonane przez spadkodawcę na rzecz swoich następnych i małżonka, i to tylko wówczas, gdy zwolnienie od obowiązku zaliczenia wynika z oświadczenia spadkodawcy lub z oświadczenia, w których dokonana została ta darowizna. W wypadku nieformalnego działu spadku, gdyby nawet jeden ze spadkobierców zrezygnował ze swojego udziału w spadkowym gospodarstwie rolnym nieodpłatnie (nieformalna darowizna) na rzecz innego współspadkobiercy i ten ostatni spadkobierca nabył wydzieloną mu ze spadku nieruchomości na mocy art. 1

ust. 1 omawianej ustawy, to i tak cała nabyta na tej podstawie nieruchomości rolne podlegałyby zaliczeniu w sądowym działu spadku na poczet przysługującej mu schedy spadkowej według zasad określonych w art. 1039—1042 k.c.

Inna kwestia prawna wymagająca zwrócenia uwagi w głosie to możliwość zaliczenia na poczet schedy spadkowej nieruchomości rolnych objętych bezumownie w samoistne posiadania i nabytych następnie na własność na podstawie art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 26.X.1971 r. o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych. Problem ten rozstrzygnął Sąd Najwyższy w tezie głosowanej uchwały. Rozstrzygnięcie to budzi jednak pewne refleksje.

Jak wskazuje brzmienie przepisu art. 1 ust. 2 ustawy z 26.X.1971 r. o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych, na tej podstawie nabywa własność nieruchomości rolnik, który objął ją bezumownie w samoistne posiadanie przed 4.XI.1971 r. Można mieć jednak co najmniej wątpliwość co do tego, że objęcie nieruchomości w posiadanie przez rolnika w sytuacji, gdy spadkodawca wydzielił mu tę nieruchomości (np. tytułem wyposażenia), jest bezumownym objęciem jej w posiadanie. Taki stan faktyczny będzie wskazywał w zasadzie na to, że pomiędzy spadkodawcą a jego spadkobiercą zawarta została nieformalna umowa darowizny, w takiej zaś sytuacji nabycie własności nieruchomości znajdzie swoje oparcie w treści art. 1 ust. 1 omawianej ustawy, a nie w jej art. 1 ust. 2 jak to przyjął Sąd Najwyższy w tezie głosowanej uchwały. Podobnie na mocy tegoż art. 1 ust. 1 tej ustawy nastąpi nabycie własności nieruchomości rolnej wówczas, gdy spadkobierca objął ją w samoistne posiadanie na podstawie nieformalnej umowy o dział spadku. Możliwość zaś zaliczenia nieruchomości nabytej przez spadkobiercę na mocy art. 1 ust. 1 ustawy z 26.X.1971 r. o uregulowaniu

własności gospodarstw rolnych na poczet przysługującej mu schedy spadkowej według zasad określonych w art. 1039—1042 k.c., gdy objęta została w posiadanie na podstawie nieformalnej umowy darowizny lub działu spadku, została już omówiona w glosie.

Co się, zaś tyczy nabycia własności nieruchomości na podstawie art. 1 ust. 2 ustawy z 26.X.1971 r. o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych, to należy podzielić pogląd Sądu Najwyższego zawarty w tezie głosowanej uchwały, że niektóre nieruchomości nabyte na tej podstawie przez spadkobiercę mogą być zaliczone na poczet przysługującej mu schedy spadkowej według zasad określonych w art. 1039—1042 k.c. Odnosić się to może tylko do spadków obejmujących gospodarstwa rolne i otwartych przed 4.XI.1971 r., gdy niektórzy ze spadkobierców objęli bezumownie część lub całość gospodarstwa rolnego w okolicznościach wskazujących na to, że chodzi o objęcie w posiadanie na poczet schedy. Każde zaś objęcie nieruchomości spadkowej w posiadanie będzie — jak słusznie stwierdził Sąd Najwyższy w uzasadnieniu głosowanej uchwały — objęciem w okolicznościach wskazujących na to, że chodzi o objęcie na poczet schedy, jeżeli tylko spadkobierca, obejmując gospodarstwo lub jego część, uważał się za następcę prawnego spadkodawcy, i to z tytułu dziedziczenia, a nie za samoistnego posiadacza tej nieruchomości z innego tytułu. Tylko w tym ostatnim wypadku nabyta przez spadkobiercę w drodze uwłaszczenia nieruchomości nie mogłaby być zaliczona na poczet przysługującej mu schedy spadkowej.

Nie można podzielić poglądu Sądu Najwyższego zawartego w uzasadnieniu głosowanej uchwały, że stan faktyczny ujawniający się w ten sposób, iż jeden ze spadkobierców za wyraźną lub chociażby dorozumianą zgodą objął w posiadanie całe gospodarstwo spadko-

we, może być uznany za nieformalny dział spadku. Ten pogląd Sądu Najwyższego wyrażony w powołanym wyżej orzeczeniu z dnia 16.XI.1964 r. znajduje niewątpliwie oparcie w art. LVI przepisów wprowadzających kodeks cywilny. Nie można jednak tego powiedzieć w odniesieniu do art. 1 ust. 1 ustawy o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych. Nie wydaje się, aby objęcie w posiadanie gospodarstwa rolnego przez jednego ze spadkobierców za wyraźną lub dorozumianą zgodą pozostałych współspadkobierców mogło być uznane za nieformalny dział spadku w rozumieniu przepisu art. 1 ust. 1 ustawy o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych. Taki stan faktyczny wskazywałby raczej na to, że pomiędzy spadkobiercami zawarta została nieformalna umowa darowizny — jeżeli można tu w ogóle mówić o umowie — a nie umowa o dział spadku. Bez względu jednak na to, czy objęcie nieruchomości spadkowej w samoistne posiadanie przez jednego ze spadkobierców za zgodą pozostałych uznane będzie za faktyczny dział spadku czy też za nieformalną darowiznę, nabyta na tej podstawie w myśl art. 1 ustawy z dnia 26.X.1971 r. nieruchomości podlegać będzie zaliczeniu na poczet schedy spadkowej według zasad określonych w art. 1039—1042 k.c., jeżeli objęcie jej w posiadanie nastąpiło w okolicznościach wskazujących na to, że chodzi o objęcie w posiadanie na poczet przysługującej temu spadkobiercy schedy. Nie będzie mieć w tym względzie istotnego znaczenia okoliczność, czy nabycie własności nastąpiło na mocy ust. 1 czy też ust. 2 art. 1 ustawy o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych.

Operacja zaliczenia nabytej w drodze uwłaszczenia nieruchomości na poczet przysługującej spadkobiercy schedy spadkowej będzie stosunkowo prosta, gdy objęcie nieruchomości w posiadanie nastąpiło na podstawie niefor-

malnej umowy darowizny zawartej pomiędzy uwłaszczonym rolnikiem a jego spadkodawcą. To samo odnosi się do wypadków, gdy przesłanką uwłaszczenia była nieformalna umowa o dział spadku, a uwłaszczony rolnik nie był zobowiązany z mocy tej umowy do rozliczeń z pozostałymi współspadkobiercami z tytułu spłat bądź dopłat, jak również do wypadków bezumownego objęcia spadkowej nieruchomości w posiadanie i w konsekwencji nabycia własności na mocy art. 1 ust. 2 ustawy o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych. W tych bowiem wypadkach zaliczeniu na poczet schedy spadkowej podlegać będzie wartość nabytej nieruchomości, ustalona według cen obowiązujących przy sprzedaży państwowych nieruchomości rolnych.

Problem ten staje się bardziej skomplikowany wówczas, gdy uwłaszczony spadkobierca dokonał spłat bądź dopłat na rzecz pozostałych współspadkobierców dziedziczących gospodarstwo rolne stosownie do zawartej przez nich nieformalnej umowy o jego dział. W tych bowiem wypadkach zaliczeniu na poczet schedy spadkowej podlegałyby nie tylko nabyte nieruchomości rol-

ne, ale także — jak się wydaje — kwoty uzyskane przez współspadkobierców z tytułu spłat bądź dopłat, o które to kwoty należałoby obniżyć odpowiednio wartość nieruchomości zaliczonej na poczet schedy spadkowej, z której to nieruchomości dokonano spłat. Należy mieć również na uwadze okoliczność, że w akcie własności ziemi wydanym przez organ administracji rolnej, a od dnia 6.IV.1982 r. w postanowieniu sądowym stwierdzającym uwłaszczenie, uprawniony organ orzeka o wszelkich obciążeniach nabytych nieruchomości (dożywocie, spłaty, dopłaty), jak również o nieodpłatności nabycia. W sądowym dziale spadku nie są więc dopuszczalne dodatkowe rozliczenia związane z wartością czy obciążeniem nieruchomości nabytych na podstawie art. 1 ustawy z 26.X.1971 r. o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych. Mogą one być tylko zaliczane na poczet schedy spadkowej według zasad określonych w art. 1039—1042 k.c., jeżeli objęcie w posiadanie nieruchomości spadkowej, następnie uwłaszczonej, nastąpiło w okolicznościach wskazujących na to, że chodzi o objęcie w posiadanie na poczet schedy.

Edwin Kawala

2.

GŁOSA

do uchwały Sądu Najwyższego
z dnia 15 lutego 1984 r.
VI KZP 44/83 *

Teza głosowanej uchwały ma brzmienie następujące:

Jeżeli pracownik jednostki handlu detalicznego zbywał w niej towary z naruszeniem przepisów określających zasady ich sprzedaży (art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 25 września 1981 o zwalczaniu

spekulacji — tekst jednolity: Dz. U. z 1982 r. Nr 36, poz. 243), które to zasady w czasie orzekania przestały już obowiązywać, to do jego czynu stosuje się art. 2 § 1 k.k.

* Uchwała opublikowana została w OSNKW nr 7—8/1984, poz. 69.